

ERDÉLYI ÁGNES

Wittgenstein, a fordíthatatlan

Nehéz lett volna nemet mondani a felkérésre, hogy mutassam be az Atlantisz Kiadó Wittgenstein-kötetét. Elvégre mégiscsak századunk egyik legfontosabb filozófiai könyve – az *Untersuchungen* (vagy mások számára – ugyanilyen áhítattal kimondva – *Investigations*) – magyar kiadásáról van szó! Meg kell mondanom őszintén, hogy a magyar címhez nekem még hozzá kell szoknom, még nem tudom ugyanilyen áhítattal mondani, hogy „Vizsgálódások”. Minden elismerésem a kiadónak, hogy vállalkozott a könyv magyar kiadására.

„Persze minden elismerésem a fordítónak, akinek nem akármilyen feladatot kellett megoldania. Feladata először is roppant hálátlan: ha jól dolgozott, elfeledkeznek róla. Amikor Amerikában tanítottam, egy diákom azt mondta valamilyen problémáról, hogy azt Wittgenstein fogalmazta meg a legtalálékosabban, majd felolvasott egy idézetet az *Investigations*-ból, Miss Anscombe fordításában. Szóval, ha sikerül a fordítás, akkor Wittgensteinnek tulajdonítják a találó megfogalmazásokat, Wittgensteiné a dicsőség, ha meg nem sikerül, akkor a fordítást – ebben az esetben Neumer Katalin fordítását – szidják.

De más szempontból is hálátlan feladat itt a fordító: még ha – tegyük fel – sikerült is hibátlanul megoldania a feladatát, akkor is évekbe fog telni, amíg a magyar szöveg felváltja a fejünkben élő Wittgenstein-szöveget.

Neumer Katalin szövegének ugyanis nemcsak a német eredetivel – a nagyon híressé vált német eredetivel – és az ugyancsak nagyon híres angol fordítással kell megküzdenie, hanem a fejünkben élő magyar Wittgenstein-szöveggel is. Túl sokáig vártott magára a magyar kiadás – a szöveget meg sokan idézték, sokan értelmezték: mondhatni, benne volt a levegőben, a művelt nagyközönség nemigen kerülhetett el, hogy bizonyos gondolatokkal, szálalóigévé vált megfogalmazásokkal találkozzék. Nem feltétlenül filozófiai írásokban: Wittgenstein egy-egy aforisztikus megfogalmazását szépirók is bőven idégették.

Én annyiszor találkoztam ezzel a szö-

veggel – németül, angolul, sőt magyarul is, amikor idézték vagy értelmezték –, hogy szép lassan megszületett a fejemben ennek a munkának (vagy legalábbis bizonyos részeinek) a magyar változata. A kontrollszerkesztés során azután nagyon sokszor óhatatlanul ezt a magyar változatot – a bennem, a fejemben élő magyar változatot – szegeztem szembe a fordító

által javasolt (nemegyszer sokkal jobb) megoldásokkal: néha csak bámultam az ő változatát, és valami olyasmit mondtam, hogy „hiszen magyarul ez nem így van”, s úgy éreztem magam, mintha rajtakaptam volna a fordítót, hogy hibásan idézett. Mint amikor az ember nagyon szeret egy zeneművet egy bizonyos előadásban: nagyon sokszor meghallgatja lemezen, és amikor azután egyszer más előadásban szólal meg, mondjuk rádióban vagy koncerten, akkor az az érzése, hogy az előadó nem jól játssza, sőt nem is azt a művet játssza.

Valahogy így voltam én ezzel a fordítással: néha nagyon nehezen fogadtam el azokat a megoldásokat, amelyek különböztek az én fejemben élő szövegtől. Pedig nemegyszer jobbak voltak az övéi, mint például az a híres, számtalanszor idézett szöveg (először azt, ami évek óta ott van a fejemben): „Amit el kell fogadni, az adott, az – mondhatnánk – nem más,

mint az *életformák*.” Így élt az én fejemben, de persze közben pontosan tudtam, hogyan mondta Wittgenstein: „Das Hinzunehmende, Gegebene – könnte man sagen – seine *Lebensformen*.” Neumer Katalin fordítása közelebb áll a némethez, és talán magyarul is jobban hangzik: („Amit el kell fogadnunk, ami adott – ezek így mondhatnánk *életformák*”; magyar kötet, 325. old.), elsőre mégis az volt az érzésem, hogy valami baj van, hiszen ez a szöveg magyarul *nem így van*.

Biztosan más is talál majd ilyen helyeket: ez kivédhetetlen. Neumer Katalin szövegének meg kell küzdenie a fejünkben élő magyar Wittgenstein-változattal, nekünk meg meg kell kötnünk a magunk kompromisszumát e kései magyar változattal: túl sokáig késett a magyar kiadás. Én már megkötöttem a magam kompromisszumát: bizonyosság rá ez a kötet. Ugyanezt javasolom mindenkinek. Érdemes.

Persze nem ez fogja eldönteni a fordítás sorsát. Sokat szoktak vitatkozni arról, hogy az olyan kis nyelvek esetében, mint a magyar, mi a helyes megoldás. Tanuljon mindenki nyelveket? Vagy fordítsuk le a műveket? Azt gondolom, a kettőre együtt van szükség: tanuljunk nyelveket, olvassunk eredetiben műveket, de fordítani is kell. A nagyközönség és mindenekelőtt a diákok általában a magyar fordításokat olvassák. És azt hiszem, ők fogják eldönteni ennek a fordításnak a sorsát. Lesz egy olyan nemzedék, amely már ebben a változatban ismerkedik meg a Wittgenstein-szöveggel, amelynek értékítéletét nem befolyásolják előzetes elképzelések és várakozások. Tölük fogjuk majd megtudni, találóan fogalmazott-e Wittgenstein.

(Wittgenstein: *Filozófiai vizsgálódások*, Atlantisz, 1992)